

NORNA-rapporter 93

Navn og navnebærer

Rapport fra NORNAs 45. symposium
i Skagen 1.–4. oktober 2014

Redigeret af
Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert
og Johnny G.G. Jakobsen

With summaries in English or German

NORNA-förlaget
Uppsala 2016

NORNA-rapporter 93

Udgivet af Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet i samarbejde med NORNA.

© Respektive forfattere 2016

ISSN 0346-6728

ISBN 978-91-7276-093-6

Sat med Verdana

Grafisk opsætning: Redaktionen

Omslag: Katrín Driscoll

Omslagsbillede: Martin Sejer Danielsen

Udgivet som internetpublikation på adressen:

nfi.ku.dk/publikationer/webpublikationer/norna-rapporter-93

För bedömning av manuskript till bidrag i NORNA-rapporter anlitas även utomstående vetenskapliga granskare.

Abstract

Navn og navnebærer. Rapport fra NORNAs 45. symposium i Skagen 1.-4. oktober 2014. Redigeret af Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert og Johnny G.G. Jakobsen (Name and Name bearer. Proceedings from The 45th NORNA Symposium in Skagen, 1-4 October 2014. Edited by Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert, and Johnny G.G. Jakobsen). *NORNA-rapporter 93*. 327p. Uppsala 2016. ISBN 978-91-7276-093-6.

The 45th NORNA symposium was held in Skagen in North Jutland, Denmark, from the 1st to the 4th of October 2014. The symposium was arranged by the Name Research Section at the Department of Nordic Research at the University of Copenhagen. Personal names, place-names, and urban names connected to the symposium theme "Name and name bearer" were discussed by the 25 participants from Denmark, Finland, Norway and Sweden. The symposium proceedings contain 14 of the 18 congress papers.

Keywords: NORNA proceedings, proper names, onomastics, name research, place-names, personal names, names and gender, linguistic landscapes, names in archaeology, names and legends.

Offentlig normering av gårds- og bruksnavn

– ei krenking av navnebrukernes identitet?

INGVIL NORDLAND

Bygdens folk har gitt min gård navn, og kaller jeg mig efter gården, er det sambygdingene som mitt navn skyldes. Vi kjenner jo gåten om navnet: "eg hev det, du brukar det."

Magnus Olsen (1934 s. 10)

Innledning

En stor del av den norske befolkninga, om lag 70 %, har et stedsnavn som etternavn. I de aller fleste tilfellene dreier det seg om gamle gårds- og bruksnavn. Ifølge Botolv Helleland (1997 s. 56 ff.) skyldes den høye frekvensen av slektsnavn med opphav i gårdsnavn den gamle bosetningsstrukturen i Norge. I et samfunn der jordbruk, fiske og fangst var hovednæringer, var gårdene mer eller mindre stabile enheter, bortsett fra at de kunne bli delt i mindre bruk. Gårdsnavna fungerte som identifikasjon og adresser på gårdene og menneskene som bodde der. Dessuten har odelsretten stått sterkt i Norge. Odelsretten er ei særnorsk ordning som innebærer at ei slekt etter visse regler har fortrinnsrett til en jordbrukseiendom som familien har hatt langvarig tilknytning til. Det er derfor fortsatt slik i dag at mange som bor på og driver gårdsbruk, har etternavn som faller sammen med navnet på eiendommen. Mens skrivemåten av nedarva gårds- og bruksnavn er underlagt offentlig normering etter Lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn (stedsnavnloven), har etternavna gjerne en mer konservativ skrivemåte etter eldre (dansk) rettskriving. Mange grunneiere opplever of-

fentlig normering av gårds- og bruksnavn som et overgrep mot navn som de betrakter som sin eiendom. Spørsmålet om hvem som har rett til å bestemme i denne typen navnesaker blei reist i Stortinget i 2008 da stortingsrepresentantene Olemic Thommessen og Øyvind Halleraker, begge fra Høyre, gjorde framlegg om ei endring i stedsnavnloven som skal hindre at skrivemåten av et bruksnavn kan endres uten grunneiers samtykke (Representantforslag nr. 58). Daværende regjering sendte i 2012 ut et høringsnotat med framlegg til endringer i stedsnavnloven, men gikk ikke videre med saka. I 2014 foreslo den nye regjeringa å endre stedsnavnloven slik at eieren av et gårdsbruk får rett til å bestemme skrivemåten av bruksnavnet, også når det er identisk med et nedarva gårdsnavn (Høyringsnotat 27.04.2014). Saka er under behandling.

I denne artikkelen drøfter jeg de vanligste argumentene som er aktualisert i debatten om skrivemåten av gårds- og bruksnavn. I lys av tittelen på symposiet har jeg lagt særlig vekt på argumenter som kan knyttes til forholdet mellom navn, navnebærer og navnebruker.

Lov om stadnamn

Hovedregelen i stedsnavnloven er at skrivemåten av navnet skal fastsettes med utgangspunkt i den nedarva lokale uttalen, men tilpasses norsk rettskriving og norske rettskrivingsprinsipp. Det skal også legges vekt på navnets etymologi, samt skrifttradisjonen i offentlig sammenheng. Statens kartverk vedtar skrivemåten av de aller fleste gamle stedsnavn, også gårdsnavn og bruksnavn. I alle navnesaker skal det være lokale høringer, og det skal etter gjeldende regelverk legges særlig vekt på grunneiers syn i saker som gjelder skrivemåten av bruksnavn. Stedsnavntjenesten, som er administrativt underlagt Språkrådet, skal komme med sin faglige vurdering før skrivemåten blir vedtatt.

OFFENTLIG NORMERING AV GÅRDS- OG BRUKSNAVN

Vedtak om skrivemåten av stedsnavn kan påklages og behandles av ei egen klagenemnd for stedsnavnsaker. I perioden mellom 1992 og 2008 gjorde Kartverket ca. 12 000 vedtak om skrivemåten av gårdsnavn og bruksnavn, og rundt 500 av disse vedtaka blei påklaga. Omtrent én av fem fikk medhold i klagenemnda.

Gårdsnavn og bruksnavn

I allmennspråket brukes termene *gårdsnavn* og *bruksnavn* gjerne om hverandre, mens stedsnavnloven skiller skarpt mellom de to. Et *gårdsnavn* etter stedsnavnloven er «namnet på heile det gardsområdet som eitt eller fleire gardsnummer er knytte til» (§ 2 bokstav b). Et *bruksnavn* defineres i loven som «namn på eigendom med eitt eller fleire bruksnummer eller festenummer under eit gardsnummer» (§ 2 bokstav c). Gårdsnavnet er altså navnet på matrikelgården, mens bruksnavnet er navnet på den enkelte enhet (bruket eller gårdsbruket) under en matrikelgård. Ofte, men ikke alltid, er navnet på de laveste bruksnumra identisk med gårdsnavnet.

I de tilfellene der samme navn er brukt om ulike navneobjekt på samme sted, skal «skrivemåten i primærfunksjonen som hovudregel vere retningsgivande for skrivemåten i dei andre funksjonane» (§ 4 andre ledd første punktum). *Primærfunksjon* defineres i forskriftene til loven som «den lokaliteten eit namn opphavleg blei brukt om». For bruksnavn som opprinnelig er brukt om et annet denotatum, typisk som navn på matrikelgården, innebærer dette i praksis at en oftest må fastsette skrivemåten av gårdsnavnet før en gjør vedtak om skrivemåten av bruksnavnet.

I 2009 leverte jeg masteroppgava med tittelen Normering av stedsnavn i skjæringspunktet mellom vedtaksorgan og grunneier: en analyse med bakgrunn i klagenemndas behandling av saker i Midt-Norge i perioden 1992–2008 (Nordland 2009). Alle sakene i mitt materiale dreier seg om bruksnavn som faller sammen med et nedarva stedsnavn. I

avhandlingas hoveddel, kapittel 5, gjennomgår materialet på grunnlag av ei språklig basert inndeling etter hvilke språklige normeringsproblemer klagesakene reiser. Et normeringsproblem kan for eksempel være knytta til skrivemåten av allment kjente ord og navneledd, bestemthet, bruken av monoftong eller diftong eller sammensetningsfuge. I klagesak 4/2007 hadde Kartverket vedtatt skrivemåten *Djupvika*, mens grunneier ønska *Dybvik* eller *Dypvik*. Saka reiser to normeringsproblemer. For det første dreier det seg om skrivemåten av et allment kjent ord i førsteleddet. Både *djup* og *dyp* er rettskrivingsformer i norsk. I bokmål er begge tillatt, mens bare *djup* er godkjent form i nynorsk. For det andre er vedtaksorgan og klager uenige i spørsmålet om bestemt eller ubestemt form av *-vik*. Det typiske i saker som dette er at bruksnavnet har en uttale i bestemt form, mens eieren ønsker en skrivemåte i ubestemt form, som regel i samsvar med skrivemåten av etternavnet.

Avgjørelsene i klagenemnda er begrunna gjennom utfyllende møteprotokoller der det også gjøres rede for saksforholda og partenes argumentasjon. Med utgangspunkt i 167 klagesaker fra Midt-Norge (Romsdalen, Trøndelag og deler av Nordland fylke) skal jeg her se nærmere på klagerne argumentasjon i disse sakene og drøfte noen sentrale prinsipp og holdninger som er aktualisert i debatten om normering av bruksnavn. Artikkelen bygger på masteroppgava mi, særlig kapittel 6. Hele oppgava er tilgjengelig i DUO (Digitale utgivelser ved Universitetet i Oslo). Der fins også en alfabetisk oversikt over klagesakene med uttaleopplysninger, eiers ønske og vedtak i klagenemnda.

Klagnerne argumentasjon

Argumentene som klagerne legger fram i klagebrev, kan grovt sett deles inn i 3 typer med noen undergrupper:

OFFENTLIG NORMERING AV GÅRDS- OG BRUKSNAVN

- Uenighet om faktiske forhold
- Forholdet til generelle samfunns- og kulturideologier
 - Tradisjonisme og navnevern
 - Det demokratiske prinsippet
 - Det historisk-nasjonale prinsippet
- Stedsnavn og identitet – forholdet mellom navn, navnebærer og navnebruker
 - Det estetiske prinsippet
 - Ususprinsippet og prestisjeprinsippet
 - Samsvar mellom bruksnavn og etternavn

Inndelinga er inspirert av Lars S. Vikørs omfattende prinsippoppstilling i boka *Språkplanlegging: Prinsipp og praksis*. Vikørs prinsippoppstilling er for språkplanlegging generelt, men han nevner avslutningsvis stedsnavnnormering og stedsnavnloven spesielt. Ifølge Vikør er tradisjonisme, det demokratiske prinsippet og det historisk-nasjonale prinsippet særlig aktuelle i diskusjonen om skrivemåten av stedsnavn (Vikør 2007 s. 232).

Uenighet om faktiske forhold

Den første typen argumenter er innvendinger mot de faktiske forholda som vedtaksorganet og navnekonsulentene har lagt til grunn i si vurdering. Det kan være at klagerne er uenige i hva som er den nedarva lokale uttalen eller den vanlige uttalen på stedet, eller at klagerne har et annet syn enn vedtaksorganet på hvilke skriftformer som er innarbeida eller ikke. Det viser seg dessuten at klagerne i en del tilfeller avviser den navnefaglige tolkninga av navnet og kommer med andre tolkningsforslag. Et eksempel på det siste er sak 24/2007, hvor Kartverket hadde vedtatt *Kolsås*, mens grunneier Steinar Kulsås ønska skrivemåten *Kulsås*. I Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne* (Rygh 1901 s. 332) er førsteleddet av navnet tolka som mannsnavnet *Kalfr*. Dette støttes blant annet av de eldste skriftformene, *af Kalfsase* og

Kalsfsaas, begge fra Aslak Bolts jordebok fra ca. 1430. Navnet er skrevet *Kolsaas* i 1590 og 1631, mens formene med *u* ser ut til å ha kommet inn seinere på 1600- og 1700-tallet. Når det gjelder skrivemåten på kart, er forma *Kolsås* brukt, både på N50 (Norge 1:50 000), på ØK (Økonomisk kartverk) og også på flere lokale kart. I si endelige tilråding, datert 21. desember 2006, peker Stedsnavntjenesten for Midt-Norge på at uttalen av mannsnavnet *Kalfr* stort sett ser ut til å ha fått en uttale med /o/, men at denne seinere, i tråd med ei vanlig lydutvikling i østlig trøndsk, er blitt til /ø/. Dette gjenspeiles i den nedarva lokale uttalen med /ø/, som blant annet er registrert i Rygh 1901. Grunneieren viser til at historielaget har foreslått at navnet kan ha en sammenheng med ordet *kull*. At skrivemåten *Kulsås* angivelig skal ha oppstått som følge av ei feiltolkning av navnet, karakteriserer han som «en antakelse og sleivbemerkning».

Forholdet til generelle samfunns- og kulturideologier

Tradisjonisme og navnevern

Tradisjonisme som kulturell ideologi dyrker tradisjonen. Ved normering av stedsnavn, som i språkplanlegginga for øvrig, innebærer dette et ønske om «at ein tradisjonelt overlevert språknormal skal bevaras utan inngrep som fører med seg endringar» (Vikør 2007 s. 185). Tradisjonsprinsippet kan imidlertid tolkes på to ulike måter, jf. også de to definisjonene av ordet *tradisjon* i Bokmålsordboka:

1. muntlig overlevering; sagn
2. sed og skikk, hevdvunnen sedvane

Overført til debatten om normering av stedsnavn kan vi si at de som mener at en ved fastsetting av skrivemåten bør velge skriftformer som har hevd lokalt, representerer éi form for tradisjonisme, mens de som støtter ei normering etter den nedarva lokale uttalen, representerer ei annen. Staffan Nyström forklarer denne motsetninga slik:

OFFENTLIG NORMERING AV GÅRDS- OG BRUKSNAV N

Å ena sidan står då det lokala och individuella, där »gam-mal», »sedan länge» och »långvarig» tenderar att sammanfalla med den egna barndomen, med det egna livsloppet eller kanske med de närmaste generationerna dessförinnan, och där bruket, traditionen och bekräftelsen gäller inom den närmaste umgängeskretsen, familjen, släkten eller kanske inom resten av orten eller bygden. Å andra sidan står det nationella och allmängiltiga, där tidsperspektivet sträcker sig så långt bakåt som möjligt, där de senaste hundra åren ibland representerar något kortvarigt men kanske tillfälligt, där bruk och bekräftelse relateras till hela traktens, regionens, landets kända historia och förutsätter en större krets av namnbrukare för att helt legitimeras. (Nyström 2001 s. 8–9)

I klagesakene som gjelder skrivemåten av bruksnavn, ser vi at det først og fremst er synet på tradisjonisme med forankring i det lokale og individuelle som ligger bak klagenes argumentasjon, jamfør for eksempel disse uttalelsene i klagesak 6/2007 der den påklaga forma var *Saupstad*:

I mine riktig unge dager (fra 7–18 år) var jeg løpegutt, senere gårdsdrenge i sommermånedene hos min bestefar (1861–1942) og senere hos min onkel på en gård i Heimdalsregionen. Der hørte jeg aldri noen annen betegnelse enn Søbstad og Søbstadgården. (Uttalelse fra Gudmund Graabak i sak 6/2007, datert 12. mars 2005.)

Min oldefar Andreas Olsen Lund Søbstad eier av Søbstad Søndre g.nr 45 br.nr 4 brukte navnet SØBSTAD. Det gjorde mine besteforeldre, foreldre og den øvrige slekt. (Uttalelse fra Odd Søbstad i sak 6/2007, datert 6. april 2005.)

I sak 49/2001 vedtok Kartverket skrivemåten *Torvika* i bestemt form. Klagerne betegner skriftforma *Torvik* i ubestemt form «som nedervd gjennom flere generasjoner» (brev til klagenemnda for stedsnavnsaker fra grunneier Arne Inge Torvik, datert 8. mars 2004, s. 5). Her dreier det seg om en ca. 200 år gammel skriftradisjon. At navnet i seg sjøl er adskillig eldre, og uttalen i bestemt form fortsatt ser ut til å

være enerådende, synes ikke å spille noen rolle i en slik argumentasjon. Mens klagerne i saker som gjelder skrivemåten av bruksnavn oftest mener at den lokale og individuelle bruken i et avgrensa tidsrom har mest krav på vern, bygger offentlig stedsnavnnormering på tanken om at det er de muntlig overleverte formene og navnet i seg sjøl som skal vernes for framtida. Når skrivemåten etter stedsnavnloven skal bygge på den nedarva lokale uttalen, har dette forankring i et syn på den muntlige overleverte forma av et stedsnavn som den genuine og mest verneverdige.

Det demokratiske prinsippet

I diskusjonen om skrivemåten av stedsnavn kan det demokratiske prinsippet ifølge Vikør (2007 s. 232) tolkes både som et argument for talemålsprinsippet, det vil si «ei talemålsnær og demokratisk form, der normalisering kan skje både til bokmål og nynorsk», eller som et argument for at folk sjøl skal få bestemme hvordan et navn som angår dem skal skrives. Det første synet på hva som er en demokratisk skrivemåte, legitimeres med at en større navnebrukerkrets utover dem som bor på stedet også skal kunne føle eierskap til navnet, fordi denne skrivemåten sier noe, både om uttalen og om navnets betydning. Dette har sammenheng med forståelsen av stedsnavna som vår felles kulturarv, og ikke en kulturarv forbeholdt en eksklusiv navnebrukerkrets. Særlig i de tilfellene der klageren ikke støttes av kommunen og lokalmiljøet, eller når grunneierne er uenige om hvordan navnet skal skrives, vil ei normering etter talemålsprinsippet være et demokratisk valg. Nå er det imidlertid slik at eierne ofte har støtte lokalt. Det kan dessuten være at vi har å gjøre med et bruksnavn som også har funksjon som grendnavn, eller navn på en naturformasjon, og der en større navnebrukerkrets føler tilhørighet til den samme skrivemåten som eieren ønsker. Hvis en mener stavemåten av et navn bare angår dem som bruker navnet, vil det demokratiske prinsippet i slike tilfeller brukes som argument for at

OFFENTLIG NORMERING AV GÅRDS- OG BRUKSNAVN

lokalmiljøet sjøl må få bestemme, og at alt annet er udemokratisk:

Hadde det enda vært stedets folk som ville forandre Hjelvik til Hjelvika, så var det greit. – Men når en håndfull personer som til overmål ikke har noe forhold til stedet vil tvinge sine mer eller mindre tvilsomme ideer ned over hodet på det store flertall, – vel, da er det overgrep, diktatur og ingenting annet!

Lat gå at pålegg og overgrep fra eliten er en del av hverdagen i vårt såkalte demokrati, men denne navneforandring er ikke bare unødvendig, men det er etter min ensfoldige forstand helt latterlig og tjener kun til å forsterke forakten for de styrende myndigheter. (Brev fra Osvald Hjelseth til teknisk etat i Rauma kommune i sak 48/2001, datert 6. oktober 1995.)

Som Vikør påpeker (2007 s. 232) vil klagerne syn på det demokratiske prinsippet oftest støtte opp om den type tradisjonalisme som ser på skrifttradisjonen som det viktigste uttrykket for stedsnavn som kulturarv. I noen tilfeller ser vi at klagerne ønsker talemålsnære former. Da faller de to ulike syna på det demokratiske prinsippet sammen. Dette er vanligst i saker som gjelder naturnavn, der lokalmiljøet ofte ønsker dialektale former som ligger utafor rettskrivinga.

Det historisk-nasjonale prinsippet

Utover på 1800-tallet var det et bredt ønske om ei fornyelse av det danske skriftspråket. Parallelt med dette kom også et krav om at stedsnavna måtte få en norsk skrivemåte. Ved normering av stedsnavn skal en ta utgangspunkt i den nedarva lokale uttalen, og dette gir seg ofte utslag i nynorske former. Spørsmålet i denne sammenhengen er om motstanden mot offentlig normering av bruksnavn etter stedsnavnloven også må ses som en protest mot nynorsk og dialektene som normeringsgrunnlag. Bortsett fra en generell kommentar fra kommunen i ei klagesak fra 1997 om at bokmål er administrasjonsspråk i området, kan jeg imidlertid

ikke se at dette synet er særlig framtreddende i mitt materiale. Av de tre fylkene med høyest antall klagesaker knytta til skrivemåten av bruksnavn, har to av disse, Hordaland og Møre og Romsdal, nynorsk som administrasjonsspråk. Mange klagere bruker sjøl nynorsk som målform, og det fins eksempler på at det lokale mållaget støtter eieren i klagesaka. Jeg har derfor vanskelig for å se at striden om skrivemåten av bruksnavna i bunn og grunn handler om målstrid og motstand mot dialektale former, men at det er mange andre hensyn som spiller inn. Vikør (2007) antyder også at det historisk-nasjonale prinsippet, som støtter en nynorsk-basert skriftform, i dag står svakere i stedsnavnnormeringa, mens tradisjonisme og det demokratiske prinsippet har en slags balanse seg imellom (s. 232).

Stedsnavn og identitet – forholdet mellom navn, navnebærer og navnebruker

Den tredje typen argumenter går på det psykologiske forholdet mellom et navn og navnebrukeren eller en avgrensa navnebrukerkrets.

Det estetiske prinsippet

Et syn en møter i språkplanlegginga er ei oppfatning om at en bør fremme et estetisk og vakkert språk (Vikør 2007 s. 181). Hva som er pent eller stygt er naturligvis ikke entydig og objektivt. Vikør peker på at argumenta sjelden er språklige, men derimot delvis sosialt betinga og delvis basert på tradisjon og smak. Former en assosierer med noe positivt, enten det er barndomsminner eller ferieopplevelser, vil en oftest føle at er «vakre» (op.cit. s. 181 f.). På samme måte kan navn skape positive eller negative assosiasjoner. For eksempel kan de assosiasjonene vi har til et bestemt personnavn ofte være avhengig av om det er noen vi kjenner som bærer dette navnet, og om vi liker vedkommende eller ikke. Også stedsnavn kan det knyttes følelser til, noe én av klagerne i sak 58/2001 peker på:

OFFENTLIG NORMERING AV GÅRDS- OG BRUKSNAVN

Her er også en god del følelser inne i bildet, som navnekon-sulentene ikke må glemme. Stedet Mjelva innbefatter mange husstander og alle har et forhold til stedsnavnet sitt. Mjelva er hjemstedet vårt, på langt nær MJØLVA. (Brev datert 22.4.1996 fra Knut Mjelva til Rauma kommune i sak 58/2001.)

Botolv Helleland (2006 s. 46) sier at stedsnavn er mer enn bare adresser i landskapet: «dei ber med seg røynslene den einskilde har til det aktuelle landskapet». Dette kan være følelser og minner en deler med ei gruppe, eller individuelle følelser. Hvis en har positive opplevelser knytta til et sted, vil også stedsnavnet gi positive assosiasjoner. Fordi stedsnavn er bærere av følelser, opplevelser og innsikt konstituerer de ifølge Helleland et mentalt landskap:

Det å vera fortruleg med eit rom, eit landskap, inneber ein mental tilstand, eller kanskje heller mental prosess, men denne mentale prosessen får fleire haldepunkt når ein samstundes kjenner ein større eller mindre del av namna (loc.cit.).

Én av klagerne skriver at «lovens ånd» ikke kan være å skape avstand mellom navnet og navnebrukerne, men å skape «samsvar og nærhet». Her gis et inntrykk av at det er en slags uløselig sammenheng mellom stedet som vedkommende er så knytta til, og skrivemåten av stedsnavnet.

Ususprinsippet og prestisjeprinsippet

Tilknytninga til en skrivemåte handler kanskje aller mest om vane eller normering etter ususprinsippet (Vikør 2007 s. 180). Så lenge ei bestemt skriftform er akseptert og etablert, er det ingen grunn til å gjøre endringer. For klagerne er det deres egen bruk av navnet som danner grunnlag for hevden. Klagerne opplever alt annet som ei endring, selv om den skrivemåten som Kartverket har vedtatt, ofte har vært i bruk i offentlig sammenheng i lang tid.

I praksis ligger prestisjeprinsippet nær ususprinsippet. Prestisjeprinsippet går ut på at en bør fremme de formene som har høyest prestisje i et samfunn, og som av den grunn vil bli lettest godtatt og møte minst motstand (Vikør 2007 s. 178). I språkplanlegginga ellers kommer dette til uttrykk gjennom at folk gjerne ser på éi bestemt bøyingsform som mer «riktig» eller «korrekt» enn andre. Vikør mener det i første rekke er de gruppene i landet som har den høyeste prestisjen sosialt, kulturelt og språklig, som favoriseres av prestisjeprinsippet. I Norge har overklassa tradisjonelt forfekta konservative former som bygger på dansk skriftspråk og den såkalla «dannede dagligtale», mens det i dag er «Standard østnorsk» som er prestisjeuttalen i hovedstadsområdet, og som i skrift kommer til uttrykk gjennom konservative bokmålsformer (Vikør 2007 s. 179). Ved normering av bruksnavn kan ei skriftform som bygger på den nedarva lokale uttalen oppleves som mindre akseptabel enn ei form som ikke har forankring i talemålet, men istedenfor bygger på eldre (dansk) rettskriving. En kan tenke seg at jo mer umoderne skrivemåten er, jo mer høytidelig og prestisjefullt blir navnet. Skrivemåtene *Ljøsøya*, *Leirfall* og *Langhåmmår* kan for navnebrukerne oppleves mindre formelle enn *Lysø*, *Lerfald* og *Langhammer*. At skriftspråket har høyere prestisje enn talemålet, spiller sjølsagt også inn i denne sammenhengen. Det «virkelige» navnet er det som er skrevet, ikke det som blir sagt. Det «heter» det det blir skrevet:

Øya Borgan var neppe navngitt fra skapelsen av og har gjennom tidene hatt forskjellige navn. Hva så det "riktige" navn på Borgan ville vært om kartverket og navnekonsulenter hadde døpt øya fra starten av, vet vi ikke. Det vet heller ingen andre. Det vi imidlertid vet er at i de siste 150–200 år har øya og gården hett Borgan og har vært benevnt som det både i skrift og tale. At vi så på vår lokale dialekt til dels bruker Borgon må vel her, like lite som mange andre steder, ikke nødvendigvis føre til forandring av skriftformen. (Brev til Vikna kommune fra ei rekke beboere i sak 27/2002, datert 15.2.2000.)

OFFENTLIG NORMERING AV GÅRDS- OG BRUKSNAVN

Samsvar mellom bruksnavn og etternavn

Det som likevel framstår som den sterkeste drivkrafta bak klagesakene som gjelder bruksnavn, er den følelsesmessige tilknytninga til den skrivemåten av navnet som også har funksjon som etternavn. Svært ofte er dette klagernes hovedpoeng, og ofte uttrykker klagerne overraskelse over at det i det hele tatt er lov til å fastsette en annen skrivemåte enn det etternavnet har.

Stedsnavnet Mjelva stammer fra slektsnavnet Mjelva. Hva er regelen når stedsnavnet har sitt utspring fra et slektsnavn? Kan det da i det hele tatt forandres? (Knut Mjelva i brev til Rauma kommune i sak 58/2001, datert 20. april 1996.)

Det synes å herske ei oppfatning av at etternavnstradisjonen er eldgammel, og at slektsnavnet og slektstilknytninga er mer bevaringsverdig enn stedsnavnet det er utleda av.

På Kulsås gård har det bodd flere generasjoner Kulsås som ikke har noe forhold til begrepet Kolsås. Det vil oppleves meget ubekvemt som en Kulsås å måtte bo på slektsgården Kolsås. (Uttalelse fra grunneier Steinar Kulsås i klagesak 24/2007.)

Da slektsnavnet Rødsjø stammer fra bruksnavnet mitt, vil jeg på det sterkeste be om at det offisielle bruksnavnet ikke endres. (Klagebrev i sak 36/2000 fra grunneier Eilif Rødsjø, påklaga skrivemåte var *Rødsjøen*.)

I éi sak går det fram av møteprotokollen at grunneieren mener ei endring i skrivemåten av gårdsnavnet også endrer «identiteten til slektsnavnet». Flere klagere opplyser om at sammenhengen mellom gårdsnavnet og slektsnavnet betyr svært mye.

Et spørsmål om navnekarakter?

Klagerne kan, som vi har sett flere eksempler på, oppfatte ei bestemt skriftform som det «rette» navnet, i mange tilfeller

til tross for at de ikke avviser den tradisjonelle uttalen som den vedtatte skrivemåten bygger på. Kristin Bakken (2002) argumenterer for at den bestemte, etterhengte artikkelen kan kobles til ulike grader av navnekarakter. Denne diskusjonen er interessant i et normeringsperspektiv, fordi folks reaksjoner mot normering av bruksnavn svært ofte er knytta til bruken av den etterhengte artikkelen. Da gårds- og bruksnavna blei tatt i bruk som slektsnavn, blei ofte den bestemte artikkelen strøket. Skrivemåten av etternavnet i ubestemt form er gjerne i samsvar med formene av gårds- og bruksnavna i den siste offisielle matrikkelen fra 1886 (revidert 1903–08), som ifølge Tom Schmidt ved normering, særlig av bostedsnavn, vanligvis spiller en ikke uvesentlig rolle (Schmidt 2004 s. 49). Bakken knytter tendensen til artikkelstryking ved overgangen fra gårdsnavn til slektsnavn til propriumsgrad:

Når et gårdsnavn endrer funksjon og blir tatt i bruk som slektsnavn, blir forbindelsen mellom navnebærer og navn mer arbitrært. (Bakken 2002 s. 25)

Det er heller ikke usannsynlig at protestene mot normering av allment kjente ord og navneledd også kan ha sammenheng med propriumsstatus. Bakken mener at de uanalyserbare stedsnavna har mer «navnekarakter» enn de som er lette å tolke (Bakken 2002 s. 24). Når hvert enkelt navneledd skal følge gjeldende rettskriving, blir navna mer gjennomsynlige. Kanskje har navnebrukerne ikke en gang tenkt på sammenhengen med det aktuelle ordet tidligere. Muligens kan sammenhengen med et vanlig ord, f.eks. *Djup-*, bidra til å trekke ned navnekarakteren, ikke minst når navnet er brukt som slektsnavn med skrivemåten *Dyb-*. En kan også tenke seg at en normert skrivemåte av navnet vil svekke navnekarakteren, uavhengig av om den normerte skrivemåten gjør navnet mer gjennomsynlig eller ikke. Når proprialiseringsprosessen er avslutta, vil navnebrukerne, ifølge Lars-Erik Edlund, nemlig ikke lenger oppfatte navnet

som en sammensetning av navneledd, men som et fast språklig uttrykk: «når namnet väl är bildat uppfattas HELA namnet som en (mer eller mindre) odelbar enhet, och detta gäller också helt genomskinliga ortnamnssammansättningar» (Edlund 1994 s. 96).

Avslutning

Det at fagfolk og lekfolk har ulike oppfatninger av hva det er ved et stedsnavn som er verneverdig, er, slik jeg ser det, en grunnleggende årsak til striden om skrivemåten av bruksnavna. Mens navnekonsulentene og Kartverket på sin side opplever at deres vitenskap og kunnskap avvises, føler grunneiere og lokalmiljø seg overkjørt av folk som kommer utenfra og skal bestemme og mene noe om stedsnavna *deres*. Tradisjonalistene, uansett hvilken tradisjon de forfekter, er opptatt av å verne navnet som kulturminne. Både klagerne og vedtaksorganet har et ønske om å videreføre en tradisjon og hindre ei «endring». Spørsmålet er om fagmiljøets og forvaltningas syn på stedsnavn som kulturminner er for snevert. Peter Hallaråker (1997 s. 227) mener et ensidig fokus på muntlige former som utgangspunkt for normering har ført til ei delvis misvisende oppfatning av stedsnavna som kulturminner. Han understreker at vi helt sia middelalderen har hatt både en muntlig og skriftlig stedsnavntradisjon. At de skriftlig traderte formene fikk høy sosial status, skyldtes etter Hallaråkers syn ikke bare det faktum at skrift generelt har hatt høyere status enn talemålet; «men like mykje fordi dei namna som først vart skriftfeste, var namn på grunnleggjande økonomiske og sosiale einingar i samfunnet, t.d. slektsgardane og administrative einingar» (loc.cit.). Det kan være fristende å si at en i normeringsarbeidet burde tatt mer hensyn til den følelsmessige verdien en stavemåte kan ha for et individ, ei slekt eller et lokalsamfunn. Likevel er det viktig å huske på at stedsnavn, også bruksnavn, er felleseie, som samfunnet skal forvalte.

Stortinget vedtok i 2015 å endre stedsnavnloven slik at eier har rett til å bestemme skrivemåten av navn på eget bruk. Sett fra et navnefaglig ståsted, vil denne lovendringa, som trådte i kraft 1. juli 2015, bidra til å svekke bruksnavna som felles språklige kulturminner.

Litteratur

- Bakken, Kristin, 2002: Navnestatus og bestemthets-kategorier. I: Avgränsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001. Red. av Terhi Ainiala og Peter Slotte. (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter 4.) Tallinn, s. 20–36.
- Bokmålsordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok. 1986. Red. av Marit Ingebjørg Landrø og Boye Wangensteen. Oslo.
- Edlund, Lars-Erik, 1994: Ortnamnens och ortnamnsskattens förändringar – några tankar. Ortnamn värda att värda. Föredrag från Riksantikvarieämbetets symposium Ortnamnskultur. Red. av Göran Ulfsparré. Stockholm, s. 92–104.
- Hallaråker, Peter, 1997: Innføring i stadnamn. Innsamling og gransking. Oslo.
- Helleland, Botolv, 1997: Slektsnamn av stadnamn. I: Universitetet i Oslo. Avdeling for namnegransking. Årsmelding 1996. Red. av Tom Schmidt, s. 51–61.
- Helleland, Botolv, 2006: Stadnamn og lokal identitet. I: Nytt om namn 44, s. 42–47.
- Høyringsnotat 27.04.2014 = https://www.regjeringen.no/contentassets/65b00f93a14f41d69fb673f9c03a344a/notat_om_framlegg_til_endringer_i_lov_om_stadnamn.pdf.
- Nordland, Ingvil, 2009: Normering av stedsnavn i skjæringspunktet mellom vedtaksorgan og grunneier: en analyse med bakgrunn i klagenemndas behandling av saker i Midt-Norge i perioden 1992–2008. Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap. Universitetet i Oslo. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/26862> (sist set 03.05.2016).
- Nyström, Staffan, 2001: Ortnamn och kulturminneslagen. Om tolkning och tillämpning av begreppet god ortnamnsd. Riksantikvarieämbetes förlag. Stockholm.
- Olsen, Magnus, 1934: Hvad våre stedsnavn lærer oss. Oslo.

OFFENTLIG NORMERING AV GÅRDS- OG BRUKSNAV N

- Representantforslag nr. 58 = Representantforslag nr. 58 (2007-2008), dokument nr. 8:58 (2007-2008), <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Representantforslag/2007-2008/dok8-200708-058/> (sist set 03.05.2016).
- Rygh, Oluf, 1901: Norske Gaardnavne 14. Gaardnavne i Søndre Trondhjems Amt. Utgitt av Karl Rygh. Kristiania.
- Schmidt, Tom, 2004: *Myren og Rørvik*. Bestemt og ubestemt oppslagsform i den norske 1886-matrikkelen. I: Namn och bygd 92, s. 49-80.
- Stedsnavnloven = Lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1990-05-18-11> (sist set 03.05.2016).
- Vikør, Lars S., 2007: Språkplanlegging. Prinsipp og praksis. 3. utgave. Oslo.

SUMMARY

Standardising Place Names: Compromising the Name Users' Identities?

By Ingvil Nordland

About 70% of the Norwegian population has a place name as their family name. In most cases these names are settlement names, usually of farms and smallholdings. The spelling of place names is subject to a public norm determined by the Norwegian Place Name Act. As a rule, the spelling of place names is determined on the basis of traditional local pronunciation, standardised according to the official form of Norwegian (either *bokmål* or *nynorsk*). The corresponding family names, however, usually carry a more conservative spelling, following an older (Danish) norm. Many landowners object to this standardisation as it, in their view, compromises their identity: it changes the spelling of

INGVIL NORDLAND

names they consider to be "theirs". This article discusses the most common arguments in the debate about the spelling of place names. As well as considering arguments relating to ideology, one should not underestimate the importance of the landowners' emotional attachment to one particular spelling of a place name, particularly in cases where the standardised name differs from the spelling of their surname.

Ingvil Nordland
Språkrådet, seksjon for språkrøkt og språkrådgiving
ingvil.nordland@sprakradet.no